

VÝZKUM STRATEGIE VE VOJENSKÝCH VĚDECKÝCH A VÝZKUMNÝCH ÚSTAVECH V KONTEXTU BEZPEČNOSTNÍ VĚDY V ČESKOSLOVENSKU A ČESKÉ REPUBLICE

Pplk. Mgr. Janusz MIKA, Ph.D.
Ing. Miroslav HREBÍČEK, CSc.

Anotace:

Článek stručně popisuje činnost, organizaci a účel vojenských vědeckých a výzkumných ústavů v Československu a České republice, se zaměřením na výzkum problematiky strategie v těchto institucích. Seznamuje s historií vědecko - výzkumné činnosti těchto pracovišť v kontextu bezpečnostní vědy a to v následujících historických obdobích 1918-1939, a od roku 1946 po současnost. Autoři poukazují na nutnost poučení z dějin a jeho význam pro vědecko-pedagogickou činnost v oblasti bezpečnostní vědy a bezpečnostního vzdělávání.

Motto:

„Jednotlivec se má z dějin poučit, nikoli o tom co má dělat, nýbrž o tom, o co má usilovat a čemu se má ve svém úsilí vyhnout“.

Liddel Hardt (nar. 1895, britský důstojník, vojenský historik, teoretik a publicista, absolvent Cambridgeské univerzity, účastník 1. světové války, *The Way to Win Wars*, London, 1942)

Úvod

Úvahy o bezpečnosti a z toho plynoucí praktická opatření a jednání jsou součástí lidské historie od ranných počátků lidstva. Tyto úvahy vždy korespondovaly s dosaženou technologickou a materiální úrovní a s úrovní poznání. Úroveň bezpečnostní reflexe jinými slovy odpovídala svou úrovní společnosti jako celku. Strategie, strategická studia a jejich výzkum vždy stály v popředí zájmů vojenských a civilních vědeckých pracovníků.

Vzhledem k tomu, že jsme příslušníky Ústavu strategických studií Univerzity obrany a vzhledem k našemu přesvědčení, že dějiny nabízejí jedinečnou příležitost poučení, využití zkušeností a vyvarování se chybám, pokusili jsme se prozkoumat a stručně popsat činnost vojenských vědeckých ústavů a institucí v Československu a České republice se zaměřením na výzkum problematiky strategie v časovém rozmezí od r. 1918 po současnost, resp. posledního předchůdce Ústavu strategických studií Univerzity obrany v Brně.

Všeobecně lze konstatovat, že hlavním cílem zkoumaných ústavů a pracovišť bylo předkládání kvalifikovaných prognóz - vědeckých odhadů a podkladů, sloužících potřebám zabezpečení obrany státu. Jejich výsledky činnosti poskytovaly vědecko - informační servis pro strategické rozhodování hlavních funkcionářů armády. Dílčí cíle zkoumaných ústavů a pracovišť vycházely z období působnosti a charakteru institucí. Z toho hlediska lze činnost zkoumaných pracovišť rozdělit následovně :

- období 1. republiky a období bezprostředně po ukončení 2. světové války,
- období od šedesátých let až po současnost.

Období 1. republiky

Získání státní samostatnosti po první světové válce neslo se sebou nutnost řešení obtížného úkolu - jak z trosek rozbité monarchie organizovat duševní a fyzické síly ve prospěch vybudování vlastní armády na demokratických principech. Zvláště v této těžké době všeobecné demoralizace, hospodářského rozvratu a únavy z dlouholeté války byl tento úkol velmi obtížný.

Duševní život armády je podmíněn intelektuálním životem důstojnického sboru.¹ Bez nadsázky lze říci, že armáda je taková, jaký je její velitelský sbor. Tato myšlenka byla základní a podmiňující myšlenkou vzniku významné ústřední vědecké instituce československé armády - Vojenského ústavu vědeckého (VÚV).² Název instituce nebyl konstantní. Často se setkáváme taktéž s pojmenováním Vědecký ústav vojenský, a to i v oficiálních dokumentech. Vojenský ústav vědecký sehrál prioritní roli a zaujal významné místo v oblasti vědy a armády.

Hned v prvních měsících československé samostatnosti důstojníci československé armády, vědomi si svého poslání, převzali část hmotného dědictví bývalého Militarwissenschaftlichen Kasino Verain a založili Vědecký svaz československého důstojnictva. Cílem instituce byla vědecká práce pro armádu. Později část kompetencí byla předána Svazu československého důstojnictva. Vědecký svaz československého důstojnictva se transformoval a od 16. května 1920 nesl název „Vojenský ústav vědecký“. Přes počáteční potíže, pramenící z toho, že instituce se teprve budovala, Vojenský ústav vědecký postupem času zaznamenal cenné úspěchy. Stal se užitečným střediskem a organizátorem odborné intelektuální a vědecké práce v armádě.

Od vzniku československého státu až do období druhé světové války lze vývoj ústavu rozdělit do tří etap, z nichž každá zahrnuje přibližně jedno pětiletí.³ Jsou to:

- doba počátků a prvního rozvoje činnosti ústavu,
- doba hospodářské konsolidace a reorganizace základů instituce,
- doba rozmachu ústavní činnosti na základě nové organizace.

Ačkoli počátky každé nové, zvláště vědecké instituce, budované od základů jsou velmi těžké, lze konstatovat, že hned první rok ústav čítající přes dva tisíce členů (řádných a korespondenčních) působil a rozvíjel se ve velmi aktivním a progresivním tempu. Stěžejním úkolem v počáteční fázi působení ústavu bylo vytvoření vhodných organizačních základů instituce. Aktivní rozběh v začátcích ústavu, jehož odrazem bylo vydání velkého množství spisů, rozšíření Vojenských rozhledů na měsíčník, zřízení knihovny a muzea, pořádání přednášek a celá řada jiných aktivit, byl uspěchaný a neúměrný finančním prostředkům. Z těchto důvodů celá řada podnětných myšlenek, námětů a plánovaných prací musela být odložena. Požadavky a potřeby ústavu byly shrnuty ve zvláštním memorandu předloženém dne 22. února 1922 prezidentu a ministru národní obrany. V tomto počátečním období, vyznačujícím se realizací jen částí úkolů, bylo však dokončeno vnitřní uspořádání instituce na základě nabytých zkušeností. Konsolidační proces pokračoval i po valném shromáždění konaném 30. dubna 1926, kdy místo bývalého předsedy plukovníka Polze byl zvolen prezidentem ústavu plukovník dr. Jiří Čermák. Ústav i přes snížení finanční subvence se snažil udržet svou činnost na úrovni předcházejícího období. Tento úkol byl realizován mezi jinými díky konsolidaci finančního hospodářství, avšak na úkor omezení ostatních úkolů, jako např. zastavení příprav velmi nadějných projektu vojenského naučného slovníku, zastavení

¹ Blíže GAVET, André: Umění velitelské. Velitelské zásady pro důstojníky všech hodností. Přeložil R. Wolf. Praha 1922, Vědecký ústav vojenský.

² VHA Praha, fond VÚV, kartón 1-8.

³ Blíže VHA Praha, fond VÚV, kartón 1 až 5.

vydání nákladných sborníků a omezení vydavatelské činnosti. Vhodnou příležitostí ke zhodnocení stručné historie a přehledu vykonané práce bylo desetiletí existence ústavu.

Výsledkem vykonané práce VÚV a určité revize dalšího programu bylo vypracování a předložení zprávy ve formě memoranda ministru národní obrany a kompetentním vojenským institucím se žádostí o podporu požadavků v něm vyslovených. Poslední léta řízení ústavu plukovníkem dr. Čermákem se vyznačovala intenzivní činností, jejímž výsledkem byla řada vnitřních organizačních změn, rozšíření pracovních programů a zvětšení okruhu spolupracovníků. Tuto dobu neobyčejně intenzivní činnosti výstižně zobrazuje např. počet schůzí, kterých bylo od roku 1931 každoročně pořádáno přes sto. Lze konstatovat, že plukovník dr. Čermák u příležitosti valného shromáždění dne 13. června 1932 předával svému nástupci, kterým byl generál ing. Silvestr Bláha, finančně zabezpečenou a zajištěnou instituci se všemi předpoklady dalšího úspěšného vývoje. Vůdčí myšlenkou následujícího období bylo těsnější přizpůsobení programu praktickým potřebám armády a prohlubování autority, jako delegovaného orgánu vojenské správy v určitém autonomním postavení, avšak při začlenění instituce do armádních struktur. Činnost ústavu od doby podání memoranda v roce 1931 se značně rozrostla a prohloubila, jak po organizační, tak programově věcné stránce. Napomohly tomu také nové administrativní základy s decentralizací vnitřní agendy. Ústav účelností své organizace a promyšleností pracovních metod dosáhl klíčového postavení ve vědeckém životě armády. Toto úspěšné období práce ústavu bylo násilně ukončeno německou okupací. Hrozba, že se okupanti zmocní značného ústavního jmění, vedla ke změně názvu instituce na „Ústav pro sociální a hospodářské plánování“. Tato skutečnost umožnila disponovat finančními prostředky instituce, z nichž velká část byla použita ve prospěch domácího odboje. Následkem odhalení odbojové činnosti však byla postupně zatčena řada pracovníků ústavu, byl zabaven jeho inventář a finanční prostředky a v konečném důsledku byla znemožněna jeho vědecká činnost.

Období bezprostředně po 2. světové válce

Již první rok po ukončení druhé světové války ukázal, že politické smýšlení se naprosto liší od smýšlení po první světové válce, kdy se všeobecně tvrdilo, že hlavní příčinou válek je zbrojařský průmysl a všeobecné zbrojení. Za hlavní záruku míru bylo obecně považováno všeobecné odzbrojení. Důsledkem toho bylo značné rozvázání spolupráce civilních a vojenských vědeckých kruhů v otázkách branné politiky státu. Teprve hrozba nové války částečně obnovila tuto spolupráci. Dřívější spolupráce vědeckých kruhů v období druhé světové války dosáhla nebývalých rozměrů. Lze konstatovat, že postavila vědce do prvních řad bojovníků a že výsledky jejich práce spolurozhodovaly o výsledku války. V závěrečném období druhé světové války byly armády vyzbrojeny zbraněmi o dosud netušených účincích přesahujících meze předválečných představ. Po ukončení druhé světové války se politické mínění o příčině válek úplně změnilo oproti mínění po roku 1918. Za předpoklad míru byly považovány dobře vyzbrojené branné síly státu. Poválečnou situaci výstižně vystihují např. hlavní myšlenky systému národní bezpečnosti USA, dle kterých „především státní departament pro válku musí mít organizaci, která dovede přivábit a nabídnout dostatečně dobré podmínky nejlepším mozkům naší země“.⁴

Situace v poválečném Československu byla poněkud odlišná a složitější než v jiných státech. Za hlavní příčiny této obtížnější situace lze považovat následující důvody:

- naše vědecké kruhy spolupracovaly s vojenskými vědci v období před druhou světovou válkou poměrně krátkou dobu,

⁴ cit. VHA Praha, fond VÚV 1946-49, kartón 5, Obnovení činnosti a posláni VÚV, inv. č. 396.

- v době druhé světové války se většina civilních vědců nezúčastnila spolupráce s vojenskými vědci. Výjimkou byla spoluúčast na odboji, která se ovšem projevovala v jiných směrech,
- domácí vědecké kruhy byly ve značné míře izolovány od výsledků vědecké práce a vědeckého pokroku států bojujících proti Německu a jeho spojencům.

Předpokladem zapojení československých vědeckých kruhů do spolupráce s jejich vojenskými vědeckými kruhy byla nutnost vytvoření instituce, umožňující stálý styk obou komunit, usměrnění a řízení spolupráce dle přesně vytyčených úkolů. Dalším závažným problémem, kromě izolace většiny československých vojenských vědeckých kruhů, byla absence vydávání vojenského odborného časopisu. Tyto a celá řada jiných problémů byly hlavním důvodem vzniku, resp. obnovení činnosti instituce schopné úspěšně plnit výše uvedená poslání tj. Vojenského ústavu vědeckého. Proto v září 1946 náčelník hlavního štábu armádní generál Bohumil Boček vydal pokyny pro zahájení přípravných prací k obnovení činnosti ústavu a pověřil přednostu Vojenské kanceláře prezidenta republiky, armádního generála Antonína Hasala jeho organizováním. Generál Hasal sestavil prozatímní správní komisi ze zástupců hlavních složek vojenské správy a z již dříve činných důstojníků Vojenského ústavu vědeckého. Správní komise zahájila činnost první schůzí dne 20. prosince 1946, kde bylo rozhodnuto o pokračování v činnosti Vojenského ústavu vědeckého v Praze, vybudování nových základů a postupného rozšíření jeho působení na celé území státu. Bylo vytvořeno pět odborů a to:

- odbor studijní, zajišťující spolupráci civilních a vojenských vědeckých kruhů, usměrňující a řídicí spolupráci dle požadavků branné politiky státu v čele s divizním generálem Františkem Tallavaniou,
- odbor vydavatelský, zastřešující vydávání vědeckých prací a překladů v čele s podplukovníkem Karlem Nohavou,
- redakce Vojenských rozhledů s odpovědným redaktorem, divizním generálem Františkem Tallavaniou,
- odbor finanční, řízený podplukovníkem Vojtěchem Šaškem
- odbor organizační a osobní, jehož řízením byl pověřen plukovník Josef Brym.

Později bylo rozhodnuto, že bývalá knihovna ústavu zůstane v jeho majetku a správě a vznikl odbor knihovní v čele s plukovníkem gšt. Robertem Toscanim.

Následující schůze řešily mj. problematiku přepracování stanov a charakteru ústavu, tj. má-li být ústav založen na spolkovém základě, nebo má-li být institucí ryze úřední. Konečným rozhodnutím bylo stanoveno, že bude ponechán spolkový ráz především z důvodu svobodné účasti na řešení vědeckých problémů občanských vědeckých pracovníků. Závažným problémem bylo vyhledání bývalého majetku ústavu. Tento úkol, který byl splněn jen v nepatrném rozsahu, ovlivnil do dalšího období činnost ústavu, který byl odkázán na finanční podporu Ministerstva národní obrany. S obnovením činnosti ústavu byly úzce spojeny otázky zajištění vhodných prostorů, stanovení počtu tabulkových míst apod.

Lze konstatovat, že i přes počáteční obtíže a nucené pozastavení činnosti v období druhé světové války, Vojenský ústav vědecký zaznamenal cenné úspěchy. Stal se plnohodnotným a významným střediskem a organizátorem vědecké práce v armádě.

Období od šedesátých let až po současnost

Poválečné dějiny československých ozbrojených sil a jejich vědeckých ústavů jsou především spojené, jak jsem již zmínil výše, s krátkodobou činností Vojenského ústavu vědeckého. V následujících létech v československé a později české armádě působila celá

řada vojenských vědeckých a výzkumných ústavů a pracovišť. Z hlediska zkoumání a řešení otázek problematiky strategie se zaměřím na následující pracoviště :

- Středisko mechanizace a automatizace 401, (Výzkumné středisko 401, VS 401), 1963-1965,
- Výzkumný ústav 401 (VzÚ 401), 1965-1977,
- Ústřední vědecko-informační středisko ČSLA (ÚVIS ČSLA), 1976-1991,
- Ústav vědeckých, technických a ekonomických informací FMO (ÚVTEI FMO), 1991
- Výzkumný ústav Generálního štábu ČSLA (VzÚ GŠ ČSLA), 1978-1991,
- Institut pro strategická studia FMO ČSFR (ISS FMO), 1991,
- Institut pro výzkum operačního umění (IVOU), 1993.

V roce 1963 bylo zřízeno **Středisko mechanizace a automatizace 401 (Výzkumné středisko 401, VS 401)**⁵, jako orgán Generálního štábu ČSLA pro řešení otázek mechanizace a automatizace velení a řízení v ČSLA. Středisku byl přiřazen oficiální otevřený název Středisko mechanizace a automatizace velení v ČSLA (zkratka SMA 401). Středisko bylo podřízeno Náčelníkovi operační zprávy GŠ ČSLA. Náplní činnosti střediska byl vědecký výzkum a rozvoj velení v ČSLA z hlediska potřeb jeho mechanizace a automatizace, příprava a řízení praktického zavádění mechanizace a automatizace velení v pozemním vojsku, PVOS a letectvu a v oblasti vojenské administrativy ČSLA.⁶

Na základě Plánu výstavby ČSLA v roce 1965 bylo dosavadní SMA 401 reorganizováno dnem 1.9.1965 na **Výzkumný ústav 401 (VzÚ 401)**. K nově reorganizovanému ústavu bylo dočasně přiřčeno Informační a výpočetní středisko MNO, do jehož organizace byla k 1.9.1965 začleněna Strojní početní stanice velitelství 1. provozní brigády.⁷

V souvislosti s těmito organizačními změnami byly zpracovány Doplnky prozatímního organizačního řádu SMA 401 v nichž je mimo jiné konstatováno, že Výzkumný ústav 401 (VzÚ 401) je orgánem GŠ ČSLA pro teoretické a problémové řešení rozvoje velení v celku s mechanizací a automatizací velení speciálně. Na základě podkladů ke konzultaci s představitelům štábu Spojeného velení Varšavské smlouvy pro oblast automatizace a mechanizace vyplývá, že VzÚ 401 byl samostatným vědecko-výzkumným, projekčním a experimentálním pracovištěm v oblasti mechanizace a automatizace velení ČSLA a školicím pracovištěm pro odbornou a vědeckou přípravu specialistů v oboru teorie velení vedle podílu na úkolech státního plánu rozvoje vědy a techniky. VzÚ 401 byl v roce 1971 podřízen NGŠ ČSLA, prostřednictvím Oddělení mechanizace a automatizace GŠ. V této době tabulkové počty ústavu byly naplněny na 75% vzhledem k nucenému odchodu několika desítek vojáků z povolání, vesměs zkušených specialistů včetně většiny řídicích pracovníků. Z těch, kteří zůstali, resp. nově nastoupili do VzÚ 401, mělo vysokoškolské vzdělání pouze 47%, přičemž jen 5 dosáhlo vědecké hodnosti kandidáta věd. Po částečné redukci tabulkových míst a příchodu nových pracovníků zaměřil ústav svou činnost na výzkum problémů mechanizace a automatizace vybraných informačních procesů v systému polního velení, na projekční řešení vyčleněných úkolů budování automatizovaných podsystémů polního velení vojsk, výzkum procesů mechanizace a automatizace vybraných informačních procesů v systému teritoriálního velení apod.⁸

Dnem 1.9.1977 byl rozhodnutím Kolegia ministra národní obrany a rozkazem NGŠ č.10/1977 zrušen VzÚ 401, týmž dnem reorganizován do nově zřízeného **Výzkumného**

⁵ VHA Praha, fond VS 401, Denník spisů veden od 3.5.1963. První vnitřní rozkaz ze dne 30.9.1963 byl vydán jako „Vnitřní rozkaz náčelníka Výzkumného střediska 401“. Rozkaz č. 05 ze dne 30.12.1963 již nese záhlaví „Vnitřní rozkaz náčelníka Střediska mechanizace a automatizace“, SMA 401.

⁶ viz. Návrh statutu z listopadu 1963, který pravděpodobně nabyl platnosti dnem 1.1.1964-SMA 401, čj. 0024, datované 15.1.1964).

⁷ (SMA 401, čj. 0582/65).

⁸ VzÚ 401, čj. 01186/71, viz. taktéž MNO/GŠ, 1970, sl. 2/1/8

ústavu Generálního štábu ČSLA, podřízeného NGŠ ČSLA. Po stránce odborné byl ústav nadále řízen Vojenskovešedním oddělením MNO. Výzkumný ústav Generálního štábu ČSLA (VZÚ GŠ ČSLA) v době své působnosti tj v letech 1978-1991 zaměstnával řádově desítky vědeckých a administrativních pracovníků z řad vojáků a civilních zaměstnanců. Struktura pracoviště byla následující : 7 oddělení, skupina vědecko - informační (tzv. 8. skupina), laboratoř (tzv. 9. oddělení) a oddělení materiálního zabezpečení (tzv. 10. oddělení). Vedle velmi rozsáhlého působení Výzkumného ústavu Generálního štábu ČSLA je nutné připomenout činnost **Ústředního vědecko-informačního střediska ČSLA (ÚVIS ČSLA)**.

Tato instituce, založená v roce 1976,⁹ byla nedílnou organickou součástí výzkumné a vývojové základny armády. ÚVIS ČSLA byl podřízen 1. zástupci MNO. Výkonným orgánem NGŠ ČSLA -1. ZMNO pro řízení ÚVIS ČSLA bylo vojenskovešedké oddělení GŠ ČSLA (VVO/ GŠ ČSLA). ÚVIS ČSLA plnil funkci centrálního zpracovatelského vědeckého informačního pracoviště systému vědeckých, technických a ekonomických informací ČSLA (systému VTEI ČSLA). Současně plnil funkci vědecko - informačního pracoviště a vědecké knihovny MNO. K základním úkolům ÚVIS ČSLA patřilo budování a zpracovávání informačních souborů VTEI a zabezpečování jejich racionálního využití pro potřeby velení a řízení a pro potřeby výzkumu, vývojové a projekční činnosti v ČSLA. Pracoviště doplňovalo informační fondy nákupem domácí a zahraniční literatury. Bylo zodpovědné za budování a údržbu centrálního vědecko – informačního fondu, evidenci výzkumných zpráv, kandidátských, habilitačních a doktorských prací, vyhodnocení zkušenosti z cvičení, rešerší, patentů, odborných překladů, bibliografií, norem, firemní literatury apod. Provádělo a organizovalo studijní, rozborovou, dokumentační, rešeršní, překladatelskou, bibliografickou a publikační činnost vlastními silami i za pomoci externích pracovníků z řad významných odborníků ČSLA. Zpracovávalo diferencované VTEI pro MNO, jeho zástupce, náčelníka HPS ČSLA, velitele PVOS, náčelníky druhů vojsk. Zabezpečovalo získávání VTEI pro výzkumné úkoly zařazené do Plánu rozvoje vědy a techniky MNO s důrazem na mezinárodní spolupráci. Ve vědecko-technické činnosti¹⁰ středisko zajišťovalo informace z oblasti problematiky vojenského umění (strategie, operačního umění, všeobecné taktiky), vojenské vědy, velení, organizace a prostředků spojení, operačního a bojového použití druhů vojsk, týlového zabezpečení, přípravy velitelů a štábů vojsk, teorie vyzbrojování, REB, MTZ, prostředků pozemního, vzdušného a kosmického průzkumu, obrany vojsk a objektů před ZHN, vojenského školství, CO, vojenské kybernetiky, vědecko-informační služby v OS. Struktura pracoviště byla následující : velení, oddělení studijně rozborové a informační činnosti, oddělení informačních služeb, skupina rozvoje automatizovaných systémů VTEI. Působnost jednotlivých oddělení, skupin a funkcí stanovil Organizační řád ÚVIS ČSLA. Poradním a iniciativním orgánem náčelníka ÚVIS ČSLA pro otázky publikační a ediční činnosti byla Redakční rada ÚVIS. Její členy jmenoval a odvolával náčelník ÚVIS. Činnost Redakční rady ÚVIS upravoval Statut a Jednací řád, které schvaloval náčelník ÚVIS.

V roce 1991 bylo Ústřední vědecko-informační středisko ČSLA zrušeno a vytvořen **Ústav vědeckých, technických a ekonomických informací(ÚVTEI/FMO)**.¹¹ Důvodem nízké naplněnosti počtů zaměstnanců¹² pracoviště v začátcích jeho existence bylo převedení řady vojáků z povolání do personální dispozice NMO. Na základě výnosu NGŠ čj. 020033/11 OMS z 16.12.1992 přešel Ústav vědeckých informací Úseku pro strategické řízení dnem 31.12.1992 do podřízenosti¹³ NGŠ ČSA. Tento výnos přeřadil taktéž z podřízenosti ÚVI do podřízenosti NGŠ redakci časopisu Vojenské rozhledy.

⁹ Rozkazem MNO Č. 016 ze dne 13.8.1976 bylo zřízeno Ústřední vědecko-informační středisko ČSLA.

¹⁰ Základní vědecko-informační působnost ÚVIS ČSLA ,viz. čl. 3 statutu ÚVIS ČSLA.

¹¹ RMO č. 6 ze dne 13.3.1991.

¹² Zvláštní rozkaz č. 01/ z 3.2.1992-stanoví podmínky experimentálního ověření struktury ústavu.

¹³ Rozkaz Ředitele ÚVI 01/93-změna podřízenosti.

Velmi významnou institucí pro řešení problematiky strategie a strategických studií byl **Institut pro strategická studia Federálního ministerstva obrany ČSFR (ISS FMO, ISS)**.¹⁴ Toto analyticko - prognostické pracoviště pro výzkum otázek obrany, bezpečnosti a ochrany ČSFR bylo založené 1.4.1991. Působilo v oblastech strategicko-koncepčních směrů nejvyššího státního zájmu vycházejících z geostrategických, vojenskopolitických, vojensko-ekonomických a ostatních specifík ČSFR. Institut zpracovával podklady k sloučení hlavních směrů strategického rozvoje obrany státu pro potřeby vrcholových orgánů státní zprávy a ČSA. Vytvářel souhrnné podklady pro ústřední řízení rozvoje vojenské vědy a techniky, připravoval informace pro stanovení reálných perspektiv budování a rozvoje ČSA a civilní obrany ČSFR. Zkoumal a rozvíjel teorii operačního umění, vypracovával systémové a pojmové řešení problémů řízení operačních stupňů velení ČSA. Teoreticky rozpracovával varianty ekonomického zabezpečení obrany státu. Institut rozvíjel následující vědní obory :

- obecné problémy vojenství,
- vševojskové problémy vojenského umění,
- použití druhů vojsk, týlové a technické zabezpečení.

Jeho hlavním posláním bylo předkládání kvalifikovaných prognóz - vědeckých odhadů a podkladů, sloužících potřebám dalšího rozpracovávání vojenské doktríny ČSFR, vojenské strategie obrany státu, perspektivního rozvoje ČSA, teorie a praxe operačního umění. Cílem vědecko - výzkumné činnosti bylo posilování koncepčnosti, pružnosti řízení obrany a bezpečnosti státu se zvyšováním celkové výslednosti, hospodárnosti jejich zabezpečení, přispívání k vytváření samostatné aktivní branné a bezpečnostní politiky státu v příslušných evropských a světových souvislostech, zkoumání a rozvoj metodologie, informačních a technologických podmínek a způsobů zabezpečování obrany státu.

Organizace institutu byla následující:

- řídicí nadstavba (ředitel, sekretariát),
- produkční základna (3 vědeckovýzkumné úseky jako výkonové jádro),
- podpůrně zabezpečovací průřezová mezivrstva (správní, materiální služby, vnější styky).

Nosné tvůrčí vědecké úseky ve svých kompetencích měly :

- strategicko-prognostickou činnost,
- tvorbu podkladů pro řízení rozvoje vědy a techniky,
- rozpracovávání teorie a praxe operačního umění.

Klíčové směry výzkumu, podle nichž byla vnitřně členěna organizace do skupin specialistů tvořily následující profesní směry :

- vojenskopolitický, vojenskoekonomický a sociálně politický,
- vědeckotechnický,
- řízení vědy a techniky, účelových výzkumů, vědy, techniky, vzdělávání,
- komplexní záchranný systém ČSFR,
- operační umění pozemního vojska, operační a bojové použití druhů vojsk, letectva a PVO, zkoumané a rozvíjené autonomní součásti ISS - Institutem výzkumu operačního umění.

¹⁴ VÚA Praha, fond ISS FMO.

Následovníkem Institutu pro strategická studia Federálního ministerstva obrany ČSFR byl **Institut pro výzkum operačního umění (IVOU)**. Institut založený 1.10.1993 byl podřízen Zástupci náčelníka GŠ pro operační věci. Institut pro výzkum operačního umění (IVOU) byl vědeckým zařízením AČR pro výzkum, systémový a koncepční rozvoj následujících otázek¹⁵ :

- strategie obrany státu,
- operační umění,
- řízení na operačních stupních velení.

Institut se podílel na rozvoji následujících vědních oborů a úseků :

- obecné problémy vojenství,
- operační umění a všeobecná taktika,
- operační a bojové použití druhů vojsk, speciální technické a týlové zabezpečení.

Institut úzce spolupracoval s vojenskými vysokými školami a podílel se na výchově vědeckých pracovníků. K základním úkolům, na jejichž plnění se podílel, patřily např. :

- strategické hodnocení rizik a ohrožení ČR,
- vypracování Vojenské strategie
- spolupráce s Radou pro plánování a řízení zdrojů MO při zpracování Směrnice pro plánování v rezortu MO,
- analýza oblasti operačního umění, hodnocení stavu, trendů, vývoje,
- rozpracování teorie operačního a bojového použití druhů vojsk a hlavních druhů operačního zabezpečení operací,
- zpracování komplexních studií pro strategický rozvoj AČR a její transformaci,
- zpracování hodnocení možnosti bojového a lidského potenciálu, profesionalizace, optimalizace organizačních struktur v návaznosti na koncepci obrany státu,
- rozpracování Koncepce rozvoje mobilizační struktury státního území,
- sledování a analýza trendů vývoje teorie a praxe organizace a řízení OS, aplikace poznatků ve prospěch racionalizace činnosti operačních stupňů velení,
- podíl na normotvorné činnosti, zejména zpracováním operačních předpisů,
- vytváření informačních a znalostních bází ze své působnosti,
- koordinace, organizace a zabezpečení vědeckých a výzkumných aktivit,
- podíl na přípravě hlavních opatření operační přípravy velitelů a štábu, na poradenské, expertizní a další činnosti.

K hlavním formám prezentace výsledků výzkumné činnosti pracoviště patřily :

- výzkumné zprávy, studie, rozborů, analýzy a prognózy, vědecká sdělení a publikace,
- návrhy předpisů, metodických pomůcek,
- vytváření informačních fondů,
- odborná stanoviska, expertizy, podklady pro rozhodovací proces,
- přednášková činnost,
- poradenské a konzultační aktivity,
- koordinace a řízení vědeckých programů, projektů, výzkumů.

¹⁵ viz. Statut IVOU, schválený NGŠ AČR.

Organizační struktura IVOU byla následující:

- Ředitelství Institutu
- 1. oddělení - Oddělení výzkumu operačně-strategické činnosti,
- 2 oddělení - Oddělení výzkumu zabezpečení operační činnosti,
- skupina zabezpečení.

Poradním orgánem ředitele IVOU byla **Vědecká rada**, která se řídila Jednacím a organizačním řádem.

Výzkum strategie ve vojenských vědeckých ústavech a institucích - shrnutí

Strategie, strategická studia a otázky s tímto spojené vždy stály v popředí zájmů vojenských a civilních vědeckých pracovníků pracujících v rámci popisovaných ústavů a zařízení. Jak jsem již naznačil v úvodu článku konkrétní otázky výzkumu problematiky strategie vycházely a odvíjely se od období působení pracovišť a jejich charakteru. Přesto se pokusím o určité shrnutí, které je zároveň odpovědí na otázku v čem je podstata poučení z historie těchto zařízení a jejich přínos pro současnost i budoucnost. Pozornost badatelů byla soustředěna především na řešení strategických problémů použití branných sil ve válce, jejich přípravu a problematiku mobilizace. Byly rozvíjeny obory studující příčiny a účel válek, válečných prostředků a jejich užití, válečných plánů obrany státu a způsobů jejich zpracování, válečných cílů a prostředků, rozdělení úkolů mezi státními orgány v období války, rozdělení sil a jejich vzájemnou spolupráci. Vědci zkoumali řízení válek, jak po stránce politické, tak po stránce vojenské, hospodářské, otázky související s nutností koordinace a adaptace jednotlivých stránek. Samostatnou kapitolu tvořila branná politika státu, její vlastnosti a pravidla, organizace státního zřízení v míru a ve válce, zvláště vymezení pravomocí a úkolů politických subjektů, organizace velení jednotlivých státních prostředků v rámci státu a případné koalice. Vědečtí pracovníci zkoumali problémy spojené s organizací státního území v míru a ve válce, organizaci státních sil vzhledem k účelu a druhu války, vlastním a nepřátelským prostředkům a charakteru a druhu manévru. Bylo řešeno rozložení úkolů mezi jednotlivé orgány veřejné správy v míru a válce, reálné zajištění jejich vzájemné spolupráce. Některé z popisovaných ústavů vydávaly vlastní odborný časopis. Vedle vědecké činnosti ústavů je nutné připomenout významný přínos pro pedagogickou činnost. Ústavy zpřístupněním vlastních knihoven a databází poskytovaly jedinečný servis pro hlavní funkcionáře armády, vojáky z povolání, studenty a širokou odbornou komunitu. Zaměstnanci ústavů často přednášeli, nebo byli autory přednášek, přednáškových programů. Lze konstatovat, že i přes počáteční obtíže a období nuceného pozastavení činnosti vojenských vědeckých ústavů, jako zejména v období druhé světové války, staly se vojenské vědecké ústavy plnohodnotnými a významnými organizátory a aktéry vědecké práce v armádě. Jejich bohatá vědecká, pedagogická a vydavatelská činnost se určitě trvale zapsala do vojenských dějin československé a české armády. V konečném důsledku výsledky jejich vědecké práce a bádání byly plně využívány útvary, čímž naplnily své místo a poslání.

Závěr

Popisované, resp. stručně charakterizované vědecko-výzkumné ústavy a pracoviště nestály v minulosti v popředí zájmů historiků a badatelů. Vzhledem k tomuto faktu převažující část informací je nutno čerpat z archivních zdrojů, nikoliv pouze z vědecko - odborné literatury. Nesporným kladem je, že se jedná o autentické archivní materiály. Nevýhodou je fakt, že z hlediska zařazení těchto materiálů do archivních sbírek, pouze dokumentace Vojenského ústavu vědeckého (VÚV) z let 1919-1939, 1946-1947, Střediska mechanizace a auto-

matizace 401, (Výzkumného střediska 401, VS 401) z let 1963-1965 a Výzkumného ústavu 401 (VzÚ 401) z období 1965-1977 patří do ryze historických sbírek, uspořádaných a katalogizovaných. Většina (převažující část) materiálů však není dosud uspořádána. Vzhledem k výše zmíněným okolnostem jsme si plně vědomi toho, že článek takového rozsahu nemůže popsat a hodnotit všechny důležité aspekty dané problematiky. Tímto se chceme omluvit za případné nepřesnosti a současně požádat o připomínky, které v další činnosti určitě zohledníme. Současně děkujeme pracovníkům Vojenského ústředního archivu v Praze za zpřístupnění archivních materiálů.

LITERATURA :

- [1] Vojenský ústřední archiv v Praze, fond ÚVIS
- [2] Vojenský ústřední archiv v Praze, fond VzÚ GŠ ČSLA
- [3] Vojenský ústřední archiv v Praze, fond ISS FMO
- [4] Vojenský ústřední archiv v Praze, fond IVOU FMO
- [5] Vojenský ústřední archiv v Praze, fond ÚOS
- [6] Vojenský historický archiv v Praze, fond VÚV
- [7] Vojenský historický archiv v Praze, fond VZÚ 401
- [8] Armáda a národ, Praha 1938, Národní rada Československá – nakl. L. Mazač
- [9] Československá vlastivěda, díl V – Stát, Praha 1931, Stinx - Bohumil Janda
- [10] GAVET, A.: Umění velitelské. Velitelské zásady pro důstojníky všech hodností. Přeložil R. Wolf. Praha 1922, Vědecký ústav vojenský.
- [11] MASARYK, T.G.: Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky 1918 až 1923, Praha 1933, Čin.
- [12] MASARYK, T.G.: Světová revoluce za války a ve válce 1914 –1918, Praha 1938, Čin.
- [13] MIKA, J.: Strategie ve Vojenském ústavu vědeckém, In :Věda a armáda, věda a válka 1914-2004, Masarykův ústav AV ČR, ÚSS UO v Brně, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- [14] Stanovy Vojenského ústavu vědeckého v Praze, Vojenský ústav vědecký, Praha 1937.